

GÁBOR ÁGOSTON, *Barut, Top ve Tüfek. Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, Çeviri: Tanju Akad, İstanbul 2006, 333 sayfa, Kitap Yayınevi¹.

Barut, Top ve Tüfek. Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi adını taşıyan bu çalışma 7 bölümden oluşmaktadır. Giriş niteliğindeki 1. bölümde *Ateşli Silahlar ve Silah Sanayisi* (s.19-35); 2. bölümde *Osmanlılar ve Barut Teknolojisi* (s.36-91), 3. bölümde *Toplar ve Tüfekler* (s.92-134), 4. bölümde *Güherçile Sanayileri* (s.135-173), 5. bölümde *Barut Sanayileri* (s.174-215), 6. bölümde *Mühimmat ve Top Döküm Sanayileri* (s.216-246), sonuç içerikli 7. bölümde ise *Ateşli Silahlar ve İmparatorluk* (s.247-266) konuları ele alınmıştır. Eserin 268-302. sayfaları tablolara ayrılmıştır. 303-308. sayfalar arasında ise ağırlık ve uzunluk ölçülerini belirten bir ek konulmuştur.

Gábor Ágoston Macar kökenli bir araştırmacı olup, halen Georgetown Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Kendi ifadesiyle 1450-1800 yılları arasında Osmanlı askerî, ekonomik ve sosyal tarihi; Osmanlı yönetimi altında Güneydoğu Avrupa; Osmanlı askerî öncüleri; Osmanlı-Avrupa diplomatik ilişkileri; Müslüman-Hıristiyan kültürlerinin birbirine tesiri (askerî ve diplomatik); Osmanlı-Avusturya imparatorluklarının karşılaştırmalı incelemeleri; Modern dönem başlangıcında Macaristan tarihi konularında çalışmalarını sürdürmektedir. Yazar son dönemlerde 1600-1800 yılları arasında karşılaştırmalı Osmanlı, Avusturya ve Rus savaş ekonomileri üzerinde çalışmaktadır². Yukarıdaki sayılan alanlarla ilgili olarak başta Türkiye, Macaristan ve Amerika gibi ülkeler olmak üzere çok sayıda yayımlanmış çalışması mevcuttur³.

Çalışmaya, barutun keşfinin ortaya çıkardığı sonuçları içeren genel bir bilgiyle başlanmıştır. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin ateşli silahlarla tanışmasına geçilmiştir. XIV. yüzyılın ortalarında Macaristan ve Balkanlar'a ulaşan ateşli silahların 1380'lerden itibaren Osmanlılar tarafından da öğrenildiği ve ilerleyen tarihlerde İstanbul'un fethi gibi büyük başarılarında ateşli silahların oynadığı role değinilmiştir (s.19). Yazar, Osmanlı savaş sanayisini anlamayı hedef edindiğini belirtmiştir. Bu amaçla XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı savaş endüstrisinin ana yapısını incelemiş, Osmanlıların Macarlar, Avusturyalılar, Venedikler ve Safevilere karşı kazandığı başarılarında top ve barutun önemine vurgu yapmıştır (s.21).

Genel girişin ardından oldukça önemli bir konu başlığı açılmıştır: *Barut Teknolojisi, Askeri Devrim Tezi ve Osmanlılar*. Başlığın önemi şuradan gelir, Batı Dünyası'nda yapılan çalışmalarda Osmanlı başarılarının kaynağı sorgulanırken, bu başarının orijinal bilgi üretiminden kaynaklanmadığı, Batı'yı iyi taklit etmekten geçtiği şeklinde yaygın bir kanaat vardır. Daha ziyade oryantalistlere dayanan bu görüş maalesef hâlâ önemli bir tartışma konusudur. Konu askerî teknoloji olunca, ayrımcı (çoğu kez küçümseyici) yaklaşım daha da belirginleşir. Batı'da askerî teknolojinin geçirdiği evrime ilişkin oldukça ayrıntılı incelemeler mevcutken, Osmanlılar hakkında çalışmaların yerini çoğu kez önyargılar alabilmekte ve "İslâmî tutuculuk (Islamic

¹ Kitabın İngilizce tam künyesi şöyledir; Gábor Ágoston, *Guns for the Sultan. Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire*, Cambridge 2005, 277 sayfa.

² <http://explore.georgetown.edu/people/agostong/?action=viewresearch>.

³ Çalışmaları için bakınız, <http://explore.georgetown.edu/people/agostong/?action=viewpublications>.

conservatism)” tezi akademik gerçeklik olarak kabul edilmektedir. Ağoston en başta bu teze karşı çıkar ve 1990’ların sonuna kadar konuyla ilgili neredeyse hiç çalışma yapılmadığını belirtir. Buna karşın Osmanlı Arşivleri’nin askerî teknolojinin hemen hemen her alanı ile ilgili oldukça zengin materyale sahip olduğunu, fakat bu materyalin son dönemde yapılan birkaç çalışmaya rağmen hâlâ değerlendirilmeyi beklediğini açıklar⁴. Kendisinin Osmanlı Arşivleri’nde yaptığı araştırmalarla yerleşmiş bu kanaati değiştirmeyi hedeflediğini, arşiv çalışmalarında ortaya çıkan sonuçların da kendisini destekler nitelikte olduğunu yazar (s. 25-26).

Bize göre kitabın en önemli bölümü, yazarın hangi görüşleri değiştirdiğine ilişkin kaleme aldığı Avrupa merkezli (*Eurocentric*) ve Oryantalist görüşlere karşı fikirlerini beyan ettiği kısımdır. Bu kısımda ilk olarak Avrupa merkezli veya oryantalist bakış açılarının neler olduğunu açıklayarak, bu tezleri kimlerin savunduğunu dipnotları ile derli toplu bir şekilde vermiştir. Osmanlıların teknoloji üretemeyip, sadece takipçi oldukları yönündeki iddianın savunucuları arasında Türk tarihçilerin yakından tanıdığı Paul Kennedy⁵ gibi isimler de vardır. *Eurocentric* düşünce maalesef eski önemini günümüzde de aynen muhafaza etmektedir⁶. Mesela “*Askeri despotizm*” terimini Osmanlı’ya yakıştıranlardan E. L. Jones’in *The European Miracle (Avrupa Mucizesi)* adlı kitabının 3. baskısı 2003 senesinde yapılmıştır. Yazar bu örneği batı okurunun *Eurocentric* tezlere verdiği desteğin kanıtı olarak değerlendirmiştir (s. 26-27)⁷. Ağoston eserinin ilerleyen sayfalarında hangi görüşlere neden karşı çıktığını bölüm bölüm açıklar. Bu kısım eserin küçük bir özeti mahiyeti gösterir, fakat gerçekte okuyucuyu yeni görüşlerin neler olduğu konusunda büyük bir zahmetten kurtarır. Yazar Osmanlıların askerî teknolojisinin geriliği iddiasını kendi bulguları ile karşılaştırarak çürütür. Bunu yaparken iddiaya iddiayla cevap vermek yerine karşılaştırmalı çalışma metodunu izlemiştir. Yani Osmanlı Devleti ile çağdaş ülkelerin askerî alandaki gelişmelerini kıyaslamıştır. Eser bu yönü ile Osmanlı tarihine büyük bir katkı yapmakla kalmaz, aynı zamanda geçmişteki yanlış ve önyargılı düşüncelere şüpheye yer bırakmaksızın cevap verir (s. 28-33). Bölüm yazarın faydalandığı kaynakların kısa bir değerlendirmesi ile sona erer (s. 34-35).

İkinci bölüm barutun Çin’den Batı’ya hangi yollarla geldiğine dair genel bilgilerle başlar. XIV. ve XV. yüzyılın ilk yarısı bu eserde de Müslümanların barutla ilk tanışma tarihi olarak kabul edilir. Ardından Avrupa’da ateşli silahların kullanımına dair verileri değerlendi-

⁴ Ağoston’un kastettiği çalışmalar şunlardır: Rhoads Murphey, *Ottoman Warfare 1500-1700*, London and New York 2003, Routledge; Çalışma Türkçe’ye çevrilmiştir. Türkçe baskı için bakınız, *Osmanlı’da Ordu ve Savaş 1500-1700*, Çeviren: M. Tanju Akad, Homer Kitabevi. İstanbul 2007, Birol Çetin, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Barut Sanayi 1700-1900*, Kültür Bakanlığı Yayınları; Ankara 2001, Salim Aydın, *XV. ve XVI. Yüzyılda Tophâne-i Âmir ve Top Döküm Teknolojisi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006.

⁵ Kennedy’nin eleştirisi konusu olan eseri Türkçe’ye kazandırılmıştır. Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Çeviren: Birtane Karanakaç, 2. Baskı Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

⁶ Yazar bu düşüncesinde haklıdır. Çünkü eserin amazon.com sitesindeki tanıtımına kısa bir eleştiri yazan Venedikli bir yorumcu, Ağoston’un Osmanlı askerî teknolojisinin Batı’dakiyle eşdeğer olduğu iddiasının yanlış olduğunu yazar. Batı dünyası eşitlik düşüncesini hâlâ kabul edememekte, ısrarla Osmanlı askerî teknolojisini geriliği tezi savunulmaya devam edilmektedir. Bakınız, http://www.amazon.com/Guns-Sultan-Military-Cambridge-Civilization/dp/0521843138/sr=1-1/qid=1168367500/ref=sr_1_1/105-9138695-1872434?ie=UTF8&pf_rd_p=18724343138&pf_rd_r=1168367500

⁷ Eserin tam künyesi şöyledir: E. L. Jones, *The European Miracle: Environments, Economies, and Geopolitics in the History of Europe and Asia*, Cambridge and New York 1987.

rir (s. 36-37). Daha sonra *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ateşli Silahların Yayılması* başlığı ile Osmanlı Devleti'nde ateşli silahlar bahsine girilir. Osmanlı Devleti'nde ateşli silahların kullanımıyla ilgili ilk tarihlerin 1354, 1364, 1386 ve 1389 olarak verildiği, ancak bu tarihleri veren Aşıkpaşazade (1484'den sonra), Neşri (1520'den önce), Kemalpaşazade (1534) ve Şikari'nin (1584) sonraki dönemlerde eserlerini kaleme aldıkları için bu kayıtlara kuşkuyla yaklaşıldığını belirtir (s. 37-38). Günümüzde Djurdjica Petrović'in⁸ yaptığı çalışmalar sonucu, Osmanlıların Balkanlarda yaptıkları savaşlar sırasında ateşli silahları tanıdıkları ve kullanmaya başladıklarını düşünmenin doğru olacağını ifade eder. Bu nedenle önce Balkan uluslarının ateşli silahlarla tanışmalarına ilişkin ilk tarihleri verir, ardından Kosova Savaşı (1389) ile Osmanlıların ateşli silah kullanımlarının tarihini başlatır⁹. Osmanlılar kuşatma ve savaşların yanında, 1374'ten itibaren bazı savaş gemilerinde de ateşli silahları kullanmaya başlamışlardır. Topa ilave olarak özellikle 1444 Varna Savaşı sırasında Macar ordularından Tabur Cengi'ni öğrenen Osmanlılar çok kısa sürede bu sistemin tüm özelliklerini öğrenerek rakiplerine karşı başarıyla kullanmışlardır. Sadece bu örnek dahi Avrupa merkezli tarih yazımının çok hoşuna giden "İslâmi Tutuculuk veya kültürel ve teknolojik tutuculuk (*fanatizm-extreme conservatism of Islam or cultural and technological conservatism*)" iddiasını çürütecek niteliktedir. Çünkü teknolojiye karşı iddia edildiği kadar önyargı ile yaklaşan bir toplumun yeni bir sistemi alması ve kullanmasının mümkün olamayacağı açıktır. Türklerin başarıyla teknoloji transferi yapabildikleri bir diğer alan ise tüfeklerdir. Osmanlılar 1420'lerden itibaren tüfek kullanmışlardır. Osmanlı arşivlerinde bu bilgiyi destekler nitelikte veriler mevcuttur. Özellikle İnalçık'ın yaptığı çalışmalar konuyu aydınlatıcı niteliktedir. Nihayet en son İdris Bostan tımar kayıtlarına dayanarak Osmanlılarda topun ilk kullanımına dair bilgileri kesin olarak I. Bayezid dönemine kadar götürmüştür. Tımar sistemine dahil bir topçu neferinin varlığı, o dönemde ciddi bir örgütlenme olduğunu göstermektedir (s. 38-42).

Ateşli Silahların Osmanlı Ordusuyla Bütünleşmesi adlı ikinci kısım kendi içinde muhtelif alt başlıklara ayrılmıştır. İlk olarak *Küçük Ateşli Silahlar ve Yeniçeriler* adlı başlıkta Yeniçeri Ocağı hakkında genel bilgi verilir, ardından ateşli silahlar konusuna değinilmiştir. Yeniçerilerin ilk defa I. Kosova Savaşı (1389) sırasında ateşli silahları kullandıkları görülmektedir. Bu tarihten 1600'lere kadar çeşitli tarihlerde Yeniçeri sayıları, kullandıkları silah sayıları ve çeşitleri hakkında bilgi verilmiştir (s. 44-52). *Topçu Ocağı* adlı ikinci başlıkta Osmanlı Devleti'nde topçu örgütlenmesi ve topçu hizmet sınıfları hakkında bilgi verilerek hemen ardından örgütün zamanla kaydettiği gelişim ele alınmıştır. Topçularla ilgili seçilmiş örnekler daha ziyade XVI ve XVII. yüzyıllarla sınırlıdır. Örnekler çoğunlukla yazarın iyi bildiği bir bölgeden -doğal olarak-, Macaristan'dan seçilmiştir (s. 52-64). *Humaracılar ve Lağımclar* adlı diğer bir başlıkta bu iki sınıfın yapısını ve savaşlardaki yararlılıklarından bahsedilmiştir. Yine seçilmiş örneklerle XVI. ve XVII. yüzyıla ait muhtelif bilgiler verilmiştir. Yazar bu iki sınıfın ayrı bir askeri teşkilatlan-

⁸ Adı geçen çalışma şudur: Djurdjica Petrović, "Fire-arms in the Balkans on the Eve of and After the Ottoman Conquests of the Fourteenth and Fifteenth Centuries", *War, Technology and Society in the Middle East*, Edited by V.J. Parry and M.E. Yapp, London-New York-Toronto 1975, s.164-194.

⁹ 1380'ler yerli ve yabancı uzmanlar tarafından Osmanlıların ateşli silahları (özellikle top) ilk kullanmaya başladıkları tarih olarak kabul edilir. Bakınız, Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihannümâ Neşri Tarihi*, Yayınlayanlar Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, C.I, Ankara 1995, s.291; V. J. Parry, "Barud-The Ottoman Empire", *EI²*, C.I, Leiden 1986, s.1061; David Ayalon, *Gunpowder and Firearms in the Mamluk Kingdom. A Challenge to a Mediaeval Society*, London 1956, s.141-142; İdris Bostan, "La Fonte De Canons À La Fonderie Impériale D'Istanbul Au Début Du XVI. Siècle", *Anatolia Moderna*, Tome IX, Paris 2000, s.171-172.

ma veya topçu sınıfına ait bir ünite olup olmadığı konusunda tereddüt içerisindedir. Fakat asıl çalışma konusu olmadığı için bu sınıfların askeri teknolojiyi kullanma özellikleri üzerinde durmuştur. Tüm disiplinsizliklerine rağmen mesela 1683 II. Viyana Kuşatması sırasında Osmanlı lağımclarının Avusturya lağımclarından daha uzman olmakla kalmayıp, aynı zamanda daha becerikli ve etkili olduklarını yazar. Nihayetinde yaptığı değerlendirmede "*İslâmi tutuculuk-Islamic conservatism*" terimine tamamen karşı çıkar ve bunun bir itham olduğunu belirtir. Aksine Osmanlıların her türlü askeri teknolojiyi hemen benimseyip kullandıkları dahası geliştirdiklerine dikkati çeker (s. 64-68).

Yabancı Uzmanlar: Askeri Kültürdeki Etkileşimde İnsan Kaynağı adlı üçüncü kısım da yazarın şiddetle eleştirdiği İslâmi tutuculuk düşüncesine karşı çıkış niteliği taşımaktadır. Osmanlılar Fatih Sultan Mehmet'ten itibaren yabancı teknisyenlerden faydalanmışlardır. Yazar iddiasını desteklemek için XV.-XVII. yüzyıllar arasında Osmanlı hizmetinde görev yapmış yabancı teknisyenlerden örnekler vermiştir. Mesela İstanbul'da İranlı sanatçı ve nalbantlara, Ermeni ve Yunan lağımcları, Bosnalı, Sırp, İtalyan, Alman, Fransız, İngiliz ve Hollandalı silah mühendisler, Venedikli, Dalmaçyalı ve Yunan gemicilere rastlamak mümkündür (s. 69-76).

İkinci bölümün son konu başlığı *Osmanlı Donanması, Donanma Teçhizatı ve Askeri Kültürdeki Etkileşim*'dir. Osmanlıların en hızlı gelişme kaydettiği alan donanmadır. Özellikle Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezid döneminde Osmanlı donanması Akdeniz'de teknolojiyi en iyi kullanan donanmalardan biriydi. Donanma aynı zamanda oldukça da büyüktü. Mesela 1456 Belgrad Seferi'nde 64'ü kalyon olmak üzere 200 gemi mevcuttu. 1470'de kalyon sayısı 280'c çıkmıştı. İstanbul'un fethinden önce Gelibolu'da ilk tersane kurulmuştu. Fetih'ten sonra Haliç kıyısına Tersâne-i Âmire adı ile yeni bir tersane kuruldu ve Yavuz Sultan Selim zamanında genişletildi. Burası yılda 250 gemi yapabilecek veya onarabilecek kapasiteye sahipti. İmparatorluğun genişlemesiyle birlikte İzmit, Sinop, Kızıldeniz, Birecik, Basra, Şattü'l-Arap, Tuna, Rusçuk, Niğbolu, Vidin ve bazı nehir kenarlarında daha küçük olmak üzere başka tersaneler de açıldı. 1488'den sonra hem gemi hem de kullanılan silahlar çeşitlendi. Daha ziyade Yeniçeri Ocağı'ndan sağlanan insan ihtiyacı XVI. yüzyılda yabancı uzmanlarla gelişti. Mesela Girit Seferi'nde donanmayı başarıyla komuta eden Yusuf Paşa aslında bir yabancıydı ve gerçek adı Yosef Maskovi, 'di. XV.-XVII. yüzyıllarda bu tip insanlara gerek gemilerde gerekse tersanelerde rastlamak daima mümkündür (s. 76-87).

İkinci bölüm uzun bir değerlendirmeyle sona erer. Yazar bölüm sonucuna, Osmanlıların ateşli silahlarla ilgili deneyimlerinin *İslâmi Tutuculuk* denen şeyi izin vermediğini ve böyle bir durumun asla yaşanmadığını belirterek başlar. Osmanlılar XVII. yüzyıla kadar barut imparatorluğu olarak varlıklarını Müslüman veya Hristiyan bütün komşularından daha güçlü biçimde sürdürdüklerini ifade eder. İslâmi tutuculuk tezine kanıt olarak sunulan, sipahilerin ateşli silahlara sıcak bakmadıkları iddiasını, onların savaştıkları doğu bölgelerindeki çeşitli faktörlerin ateşli silahların kullanılmasına izin vermediğiyle açıklar. Kaldı ki, aynı dönemde İtalya, Fransa, Almanya, İspanya ve İngiltere'deki şövalyeler veya Memluklar ve Safevi askeri aristokrasisi de Osmanlı sipahilerinin tutumuna benzer tavır sergilemişlerdir. Osmanlılar, Safevi ve Memluklarla karşılaştırıldığında oralarda görülen tutuculukla hiçbir ilgileri yoktur. Tam tersine Osmanlıların bu ülkelere karşı kazandığı başarıların ardında ateşli silahları etkin kullanımları söz konusudur (s. 87-91).

Agoston, *Toplar ve Tüfekler* adlı üçüncü bölüme, Avrupa merkezli ve oryantalist bakış açısının yanlışlığına değinerek başlar. O bu düşünceleri eski moda bulur. Ancak ona göre bu anlayışın hâlâ devam etmesinin üç temel sebebi vardır (s. 93).

1- Çetrefil Osmanlı top terminolojisini ve dolayısıyla Osmanlı top çeşitlerini anlama eksikliği.

2- Osmanlı ve Avrupa toplarını karşılaştırma ve dolayısıyla her iki tarafın kullandığı topların benzerlik ve farklılıklarını anlama çabasının eksikliği.

3- Osmanlı Arşivlerinde korunan, topların teknik özelliklerine ilişkin daha somut sonuçların çıkarılabileceği zengin arşiv malzemesinin ihmali.

Yazarın ifadesiyle bu bölümde geçmişte yapılan çalışmaların hatalarından kaçınılarak, daha somut verilere dayanan istatistiksel bilgiler verilecek, rastlantısal bilgiler dikkate alınmayacak, sistemli bir analiz yapılacaktır.

Üçüncü bölümde ilk olarak *Bombartlar* adı verilen devasa sabit toplardan bahsedilmiştir. Bombartlar özellikle kale kuşatmalarında kullanılıyorlardı ve kullanıldıklarında son derece etkili olabiliyorlardı. Genellikle dövme demirden imal ediliyorlardı Yaklaşık 6-16 ton arasında değişebilmekte ve 150-700 kg arasında gülle fırlatabiliyorlardı. Mesela 1467'den kalan bir top 17.500 kg ağırlığındadır. Silahın en önemli dezavantajı çok ağır olmasından dolayı nakil esnasında yaşanan problemlerdi. Bu yüzden Osmanlılar bazı kuşatmalarda ham materyalleri kale önlerine götürüp orada top dökmeyi tercih etmekteydiler. Mesela 1430 Selânik, 1446 Korint civarındaki Hexamilion ve 1478 İşkodra kuşatmalarında toplar kuşatmadan önce kale önlerinde dökülmüşlerdir (s. 95-100). *Havanlar* adlı ikinci başlıkta bu silahın icadı ve ilk ortaya çıkışıyla ilgili bilgiler verilmiştir. İlk olarak 1376'da Venedik'te görülen havantopları, 1550'lerden sonra savaş meydanlarının vazgeçilmez unsurları arasına girmişlerdir. Osmanlılar ilk havantopunu İstanbul'un fethi esnasında kullanmışlardır. Ashında Avrupalı askerî tarihçiler havantopunu Osmanlıların geliştirdiğine ve savaş literatürüne soktuklarına inanırlar. Gerçekten de Osmanlılar kuşatmalarda havan toplarını çok etkin olarak kullanabiliyorlardı. Mesela 1456 Belgrad kuşatmasında görgü tanığı Giovanni da Tagliacozzo I İtalyan mili yüksekliğe taş gülle fırlatabilen Osmanlı havantoplarından bahsetmiştir. Osmanlılar daha sonraki yıllarda da havantoplarını aktif biçimde kullanmaya devam ettiler ve XVII. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'daki en önemli rakipleri Habsburglardan daha çok tipte havan kullanmaktaydılar (s. 100-107). *Kanon Sınıfından Büyük Toplar* adlı 3. başlıkta *Şayka*, *Balyemez*, *Bacaluşka* ve *Kanon*'dan bahsedilmiştir. Yazar evvela Avrupa'daki yanlış bir kanaate karşı çıkarak konuya başlar. Avrupa'daki yaygın inanışa göre, "Türkler teknik gerilikten dolayı daha çok beceri ve bilgi isteyen küçük toplar dökmemez, ancak daha az beceri isteyen büyük toplar dökebilirlerdi". Ağoston bu düşüncenin tamamen yanlış olduğunu, aksine, Osmanlıların XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa'da görülen küçük sahra topları dökmeye başladıklarını belirtir. İddiasına destek olacak şekilde söz konusu küçük silahların kalibreleri, teknik özellikleri, kullanım alanları ve kabiliyetlerini açıklamıştır (s. 107-116). *Kulverin*¹⁰ *Tipindeki Orta ve Küçük Çaplı Toplar* adlı bu başlık altında *Kolunburna*, *Darbzen* ve *Şâhî* silahlarının kullanım alanları ve teknik özelliklerine değinilmiştir (s. 116-122). *En Küçük Toplar: Saçma*, *Eyneh*, *Prangi*, *Misket* ve *Şakaloz Topları* adlı başlıkta, adından da anlaşılacağı gibi kısa menzilli toplar ele alınmıştır. Çoğu zaman kuşatmalarda savunma silahı olarak kullanılan bu silahların hem etimolojik hem de teknik özellikleri açıklanmıştır (s. 122-125). *Yeniçeri Tüfekleri* adlı başlık altında ise özellikle yeniçerilerin kullandığı hafif silahlar ve bu silahların nitelikleri hakkında bilgi verilmiştir. Bölümde dikkati çeken bir diğer husus ise tablo verileri XVI-XVIII. yüzyıl arasında kapsarken, seçilmiş örnekler daha ziyade XVI-XVII. yüzyıllara aittir (s. 126-131).

Yazar *Güherçile Sanayileri* adlı 4. bölüme çok ciddi bir meydan okumayla başlar. Ağoston güherçile, barut ve top imalatı adlı bölümlerde, bu konularla ilgili bugüne kadar yayımlanmamış kesin rakamlardan oluşan arşiv verilerini günışığına çıkarıp, erken modern döneme ait Osmanlı mühimmat ve silah üretimiyle ilgili yanlış bilgileri düzeltceğini ifade etmiştir. Bu

¹⁰ İnce uzun tip bir çeşit top.

amaçla Keith Krause ve Jonathan Grant'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun "üçüncü kademedeki bir üretici" olarak ancak kendisi gibi "üçüncü kademedeki üreticiler" olan yakın hasımlarıyla (Macaristan, Lehistan ve Ortaçağ Balkan Devletleri) karşılaştırılabilecek yetkinliklere sahip olduğu ve "büyük ölçüde ithal silah ve teknolojilere bağımlı" olduğu iddiasına karşı çıkmıştır. Aynı şekilde Rhoads Murphey'nin Osmanlıların XVII. yüzyıl başlarında Hollanda ve İngiltere'den yapılan ithalata bağımlı oldukları ve 1660'lardan sonra İngiliz barutunun gelişiminin kesilmesiyle Osmanlı askeri yetkinliğinin ciddi şekilde kısıtlandığı yönündeki önermesinin doğruluğunu da tartışmaya açmıştır (s. 135). Ardından Osmanlı Devleti'ndeki güherçile ve kükürt kaynakları ile barut yapımının üçüncü ana hammadde kömürün elde edilme yöntemleri hakkında seçilmiş örneklerle açıklamalar yapılmıştır. Daha sonra güherçile temin sistemi ve karşılaşılan güçlüklerin yer aldığı başlıklarla Osmanlı güherçile elde etme sistemi açıklanmıştır. Konu tüm yönleri ile tartışmaya açılmış, güherçile teminini zorlaştıran veya kolaylaştıran her uygulama açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Osmanlıların gerekli materyalleri sürekli ve piyasa fiyatının altında temin etmenin en mükemmel yollarını bulduklarını, ancak bir süre sonra bu sistemin bizzat ilgili kurumların yetersizliğine neden olduğunu belirtmiştir. Ancak yazarın incelediği dönemde Osmanlı Devleti'nin askeri hammaddeleri elde etme konusundaki sıkıntıları oldukça azdı ve eldeki bilgiler iyi işleyen bir sistemi işaret ediyordu (s. 135-173).

Beşinci bölüm bir önceki bölümü tamamlayan *Barut Sanayileri* adını taşımaktadır. Bu bölümde ilk olarak İstanbul'da kurulan Baruthanelere değinilmiştir. XVIII. yüzyıl sonuna kadar tarihsel sıra ile Kağıthane, Şehremini ve Bakırköy Baruthaneleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir (s. 174-181). Ardından Avrupa Eyaletleri olan Macaristan, Selanik ve Gelibolu'da kurulan baruthaneler yine aynı usulle kısaca ele alınmıştır (s. 181-191). Daha sonra Anadolu ve Arap Eyaletlerinde kurulan Bor, İzmir, Kahire, Bağdat Baruthaneleri (s. 191-198), son olarak da küçük ölçekli işletmeler incelenmiştir. Baruthaneler hakkındaki kısa bilgilerin ardından, Osmanlı Devleti'nin barut üretim kapasitesi ve kalitesi konularına geçilmiştir. Osmanlı askeri teknolojisi hakkında Batılı araştırmacıların en fazla eleştirdikleri konunun barut üretim teknolojisi ve kalitesi olduğuna dikkat çekilmiştir. Yazar Osmanlı barut üretim ve kalitesiyle ilgili tüm güçlükleri açıkça göz önüne serer. İlk olarak Osmanlı Devleti'nin barut üretimi konusunda kesinlikle dışa bağımlı olmadığını vurgulayarak, ihtiyacı olan barutu kendisinin ürettiğini belirtmiştir. İkincisi barut kalitesi konusunda eleştirilerde belli bir haklılık payı olduğu ve bu konuyu bizzat Naima, Katip Çelebi ve Mehmed Raşid gibi Osmanlı tarih yazarlarının da dile getirdiklerini vurgulamıştır. Ancak Osmanlı Devleti barut kalitesini artırmak için daima bir çaba içerisindeydi ve mevcut teknolojiyi korumak ve iyileştirmek için her türlü gayreti göstermiştir. Yazım açısından dikkati çeken bir özellik ise diğer konularda XVI-XVII. yüzyıla ait örnekleri tercih eden yazar, bu bölümde çoğunlukla XVIII. yüzyıla ait verileri kullanmıştır. Altıncı bölüm barut üretiminin ülke için problem haline gelmesi ve ilk reformlar, yani Azadlı Baruthanesi'nin kurulmasıyla sona ermiştir (s. 199-215).

Mühimmat ve Top Döküm Sanayileri adlı altıncı bölüm genel olarak silah üretiminde kullanılan maden ve malzemelerin elde edilmesine ve kullanımına ayrılmıştır. Bu bölümde yine Avrupa kaynaklı olan üç iddiaya örneklerle cevap verilmiştir (s. 216).

1- Osmanlıların XVI. yüzyılın sonlarından itibaren imparatorluğun acil askeri gereksinimlerini karşılayacak kadar top dökemedikleri varsayımı ve buna bağlı olarak Osmanlıların hammadde ve silah tedarikinde dış kaynaklara bağımlı oldukları fikri

2- Bununla ilintili olarak XV. yüzyılın ortalarından veya sonlarından itibaren orta ve küçük çaplı topların kütleli üretimleriyle şekillenen genel Avrupa eğiliminin tersine Osmanlıların

kütleli üretim yetkinlikleri olmadığı için az sayıda büyük toplar dökmeye devam ettikleri görüşü

3- Osmanlı topraklarının Avrupa'da imal edilenlerden teknolojik olarak geri olduğu iddiası

Altıncı bölümde ilk olarak stratejik madenler olan gümüş ve altın üretiminin savaş sanayinde oynadığı hayati öneme vurgu yapılmıştır. Aynı başlık altında harp endüstrisi için önemli olan demir madeni konusu da ele alınmıştır. Gerek Avrupalılar gerekse Osmanlılar karşı tarafı daima kâfir olarak gördüklerinden, her türlü madenin dışa satımını yasaklamışlardır. Daha sonra top dökümünde oynadığı önemli rolden dolayı bakır madenin elde edilme ve işleme yöntemlerine değinilmiştir. Ardından demir, kurşun ve mühimmat sanayisi incelenmiştir. Yazar bu kısımda birçok Avrupalı yazarın ifade ettiği, Osmanlı harp endüstrisinin büyük topçuluk ve büyük silahlar üzerinde yoğunlaştığı, bu yüzden küçük ve kaliteli silahlar üretmediği tezine karşı çıkar. Ona göre Osmanlıların küçük silah üretme kapasitesi ve kalitesi tartışma götürmeyecek kadar kesindir. Ağoston bölümün sonunda Osmanlı teknolojisinin ikinci sınıf (aşağı) olup olmadığı sorusunu sorar. Verdiği cevapta, özellikle topların metalürjik incelemesi sonunda Osmanlı toplarının Avrupa'daki çağdaşlarıyla aynı, hatta daha iyi olduğunu ifade eder (s. 217-246).

Yazar *Ateşli Silahlar ve İmparatorluk* adını verdiği sonuç kısmına bir uyarıyla başlar. Ona göre kitabı yazarken iki tehlikeyle karşılaşmış ve bu tehlikelerden uzak durmaya çalışmıştır. Bunlardan ilki teknolojik determinizm, ikincisi ise savaş teknolojisiyle ilgili aşırı şüpheciliktir. Teknolojik determinizm son 10-20 yılda tarihçiler üzerindeki etkisini yitirmiştir. Fakat son yıllarda süper silahların gündeme gelmesi ve Amerika'nın olağanüstü askerî gücü bu konuyu gelecekte yeniden gündeme getirebilecektir. İkincisi ise askerî teknolojiye ilişkin geliştirilen sorgulama biçimlerinin, mesela barut imparatorlukları gibi geçmişte kabul görmüş bazı terimlere şüpheyle yaklaşılmasını beraberinde getirmiştir. Mesela Rhoads Murphey bu ekolün temsilcilerinden biridir. Ağoston bu görüşe katılmaz ve bizzat bu bölümün giriş başlığını *Barut Çağı* olarak koyar. İlk modern barut silahlarının tüm sınırlılıklarına rağmen dönemin devletleri tarafından zaruri bir ihtiyaç olarak görüldüklerine dikkat çeker. Mesela 1489'da Venedik senatosu cephane ve top olmadan ülkenin savunulamayacağını düşünüyordu. Sadece Venedik değil diğer devletler de aynı şeyi düşünüyorlardı. Bu yarışın içinde olan ülkelerden biri de doğal olarak Osmanlı Devleti'ydі. Osmanlılar, Memluklar ve Safevilerin tersine bu silahları hemen benimseyerek kullanmışlar ve gerekli alt yapıyı kurmuşlardır. Gerek ateşli silahlarla ilk karşılaşma gerekse daha sonrasında doğal olarak Avrupa ile de etkileşim içine girmişlerdir. Fakat oryantalistler ve Avrupa merkezli tarih yazımı bu etkileşimi veya yabancı uzmanların katkısını çok abartmışlardır. Yazar Osmanlıları askerî kültürel alışverişe iten üç noktaya dikkati çekerek devam eder. Bunlar:

Evvla Osmanlılar coğrafi konumlarının getirdiği esneklik ve pragmatizmle hareket etmişlerdir. Özellikle Osmanlı başkentlerinden biri olan İstanbul'un konumu Osmanlıların Batı askerî teknolojisini almasını fazlasıyla kolaylaştırmıştır. Ancak Osmanlılar sadece Batılı teknisyenlerden değil Arap, İran ve Kuzey Afrikalılar gibi diğer unsurlardan da istifade etmişlerdir.

Daha sonra Osmanlılar tek yanlı teknoloji transferiyle yetinmemişler çoğu İslam ülkesinde, özellikle Uzakdoğu'da ateşli silahların tanınıp, kullanılmasına önemli katkıda bulunmuşlardır. Yani teknoloji öğreten konumdadırlar.

Son olarak Osmanlıların Avrupa'da ilerlemesi, Batı'da askerî teknolojinin sürekli yenilenmesini ve geliştirilmesini sağlamıştır. Bu haliyle Osmanlılar askerî teknolojinin gelişmesi için itici güç olmuşlardır.

Osmanlıların askeri teknolojisi veya teknolojik süreklilikleri konusunda herhangi bir problem görülmemektedir. Özellikle XVIII. yüzyılda büyük silahlar haricinde, daha fazla teknik beccri gerektiren küçük silahları yapamadıkları iddiası Baron de Tott'un 1770'lerde Türkiye'deki görevi sırasında geliştirdiği bir iddia olup, ne yazık ki günümüze kadar varlığını korumayı başarmıştır¹¹. Top üretimindeki yeterlilik, tüfek ve barut için de geçerli olup, XIX. yüzyıl başlarına kadar dışarıya bağımlılık söz konusu değildir. Eser yazarın "Yanlış Giden Neydi?" sorusuna cevap aradığı bir değerlendirmeye sona erer. Bu kısımda Osmanlı başarısızlıklarının kısa bir değerlendirmesi ve III. Selim döneminde başlayan reformlara vurgu yapılır. Ağoston XVIII. yüzyıldaki gerilemeyi Osmanlı askeri teknolojisindeki gerilemede görmez. O XVIII. yüzyıldaki askeri yenilgileri, Akdeniz havzasındaki ekonomik durgunluk, devletin geniş sınırları içindeki lojistik problemler ve devletin içinde bulunduğu mali sorunlarla açıklar. Bu sorunlar bir araya gelince ister istemez askeri teknoloji de olumsuz etkilemiş, sonuçta Osmanlı Devleti kendi kendine yetemez hale gelmiştir. Fakat bu durumda dahi gerçekleştirdikleri reformlarla derhal harekete geçerek yetersizliklerini telafi etme yoluna gitmişlerdir (s. 247-266).

Eserin içerik kadar önemli bölümlerinden biri de eklerin yer aldığı 268-302. sayfalarıdır. Ekler toplam 69 tablodan oluşmaktadır. Tablolardaki bilgiler daha önce herhangi bir kaynakta yer almayan, Osmanlı arşivinden elde edilen bilgilerden derlenmiştir. Bu kısımda güherçile, barut üretimi ve top dökümüne dair tablolar mevcuttur.

Eserin 303-308. sayfalarında çalışmada kullanılan ağırlık ve uzunluk ölçülerinin günümüzdeki karşılıkları yer almıştır. 309-317. sayfalar arasında ise konuyla ilgili araştırmacılar için son derece önemli olan bibliyografya yer almaktadır.

Eser genel olarak değerlendirildiğinde gerek üslup, gerek yaklaşım, gerekse kaynaklar açısından son derece başarılı bir çalışmadır. Yazar araştırmasının her safhasında genelde çok bilindik ve Batı bilim aleminde yaygın olarak kabul gören Osmanlı askeri teknolojisini geriliği tezine tamamen karşı çıkmıştır¹². Üstelik karşı çıkışı bir yaklaşım sorunundan kaynaklanmamaktadır. Oryantalist veya Batı merkezli iddialara cevabını Osmanlı arşivlerinden elde ettiği rasyonel verilere dayanan bilgilerle vermiştir. Bir anlamda yaklaşık 200 yıldır devam eden haksız nitelermelere net olarak cevap vermiştir. Ayrıca ele aldığı konular itibarıyla da Türk araştırmacılara yeni inceleme alanlarına işaret etmiş, bu anlamda ufuk açıcı bir görev üstlenmiştir. Araştırma Türk bilim tarihi için kilometre taşı olarak kabul edilebilecek nitelikte olup, Osmanlı ve Türk tarihine çok büyük katkı yapmıştır.

ZAFER GÖLEN

¹¹ Baron de Tott sadece bu konuda yanlış anlamalara neden olacak şeyler yazmamış, Türklerin Avrupa'da yanlış tanınmasına kaynaklık eden başka ifadeler de kaleme almıştır. Onun yanlışları ve hataları hakkında bakınız, Zafer Gölen, "Baron de Tott'un Seyahatnamesine Dair", *Bülge*, S.17, Ankara 1998, s. 69-71.

¹² Eserli ilgili kısa bir tanıtma yazısı yazan Salih Özbaran da araştırmayı ortaya çıkardığı teknik verilerden dolayı değil, sistemli bir şekilde Batı iddialarına karşı çıktığı için çok başarılı bulur. Bakınız, Salih Özbaran, "Tarihçiliğin Güncel Bir Sorusu: Osmanlı "Barut İmparatorluğu" muydu?, *Toplumsal Tarih*, s. 160, İstanbul Nisan 2007, s. 62-66; Balkanlarla ilgili bir siteye yazı yazan Amerikalı Gazeteci Christopher Deliso da eseri konu edinen tanıtım yazısında, çalışmayı "yaratıcı" bulunduğunu ifade eder. Çalışmayı yaratıcı bulma nedeni Özbaran'la aynıdır. Bakınız, <http://www.balkananalysis.com/2005/08/27/guns-for-the-sultan/>.